

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA UNLI FONEMALARNING TALAFFUZ XUSUSIYATLARI

Умаров Хамидилла Лутфуллаевич

*O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasining
Bojxona instituti bosh inspektori Xumarov1983@mail.ru*

Аннотация: *Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida unli fonemalarning talaffuz xususiyatlari hamda ularning farqlari ko'rib chiqiladi. Unli fonemalar har bir tilning fonetik strukturasi uchun muhim element hisoblanadi va ularning talaffuzi so'zlarning ma'nosiga ta'sir qiladi. Maqolada har ikki tildagi unli tovushlarning soni va turlari, talaffuz xususiyatlari, aktsentning ta'siri va atrofdaagi sozlasnyilar bilan o'zaro munosabatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, talaffuzdagi farqlar misollar bilan ko'rsatiladi, bu esa so'zlarning ma'nosini qanday o'zgartirishi mumkinligini tushuntiradi. Xulosa sifatida, ushbu farqlarni tushunish ingliz va o'zbek tillarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi, bu esa har ikki tilning fonetik va fonologik xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.*

Калит сўзлар: *Ingliz tilining unli fonemalari, o'zbek tilining unli fonemalari, fonetik tuzilishi, fonetik xususiyatlari, tovushlarning o'zgarishi, talaffuz, unli tovushlar, lingvistik xilma-xillik, urg'ularning ta'siri.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются особенности произношения гласных фонем в английском и узбекском языках, а также их различия. Гласные фонемы являются ключевыми элементами фонетической структуры каждого языка, и их произношение оказывает значительное влияние на смысл слов. В статье подробно анализируются количество и типы гласных в обоих языках, особенности их произношения, влияние акцентов и фонетические изменения. Также рассматриваются примеры, иллюстрирующие, как различия в произношении могут изменять значение слов. В заключение подчеркивается важность понимания этих различий для успешного изучения и использования английского и узбекского языков, что способствует более глубокому пониманию фонетических и фонологических особенностей каждой языковой системы.*

Ключевые слова: *Гласные фонемы английского языка, гласные фонемы узбекского языка, фонетическая структура, фонетические свойства, изменения звуков, произношение, гласные звуки, языковое разнообразие, влияние акцентов.*

Abstract: *This article discusses the pronunciation of vowel phonemes in English and Uzbek, as well as their differences. Vowel phonemes are key elements of the phonetic structure of every language, and their pronunciation has a significant impact on the meaning of words. The article analyzes in detail the number and types of vowels in both languages, the peculiarities of their pronunciation, the influence of accents and phonetic changes. Examples are also provided to illustrate how differences in pronunciation can change the meaning of words. In conclusion, it is emphasized the importance of*

understanding these differences for the successful study and use of English and Uzbek, which contributes to a deeper understanding of the phonetic and phonological features of each language system.

Key words: *Vowel phonemes of the English language, vowel phonemes of the Uzbek language, phonetic structure, phonetic properties, changes in sounds, pronunciation, vowel sounds, linguistic diversity, the influence of accents.*

Har bir til o'ziga xos unlilar tizimiga ega. Og'iz va bo'g'iz bo'shlig'ida hech qanday to'siqqa uchramay hosil bo'ladigan, tarkibi ovozdin iborat (shovqin deyarli ishtirok etmaydigan) tovushlar.

Tildagi unlilar tizimi vokalizm (lotincha: vocalis – unli tovush) deyiladi. Unli tovushlar soni turli tillarda turlichadir. Masalan, hozirgi o'zbek adabiy tilida unli tovushlar 6 ta bo'lsa, boshqa turkiy tillarda 8 ta, 10 ta va undan ham ortiqdir. Unli tovushlar bir necha jihatdan tasnif etiladi.

Bu tasniflarning o'zbek tilidagi 6 ta unli fonema (i, e, a, o, u, o') misolida ko'rib chiqish mumkin. Unlilar dastlab tilning harakati va labning holati (ishtiroki) nuqtai nazaridan turlarga ajratiladi.

Tilning harakatida 2 hodisa farqlanadi: tilning yotiq (yonlama) harakati; tilning tik (vertikal) harakati. Tilning yotiq (yonlama) harakatida hosil bo'lish o'rniga ko'ra unlilar 2 turga bo'linadi: tiloldi (yoki old qator) unlilari – i, e, a hamda tilorqa (yoki orqa qator) unlilari – o, u, o'. Tilning tik harakatiga ko'ra unli tovushlar 3 turga bo'linadi: yuqori ko'tarilish unlilari (i, u), o'rta ko'tarilish unlilari (e, o'), quyi ko'tarilish unlilari (a, o).

Labning holati (ishtiroki)ga ko'ra unlilar 2 ga bo'linadi: lablangan unlilar (u, o') va lablanmagan unlilar (i, e, a, o). Lablangan unlilar talaffuz qilingan vaqtda lablar faol ishtirok etadi: lab cho'chchayib, oldinga chiqadi, dumaloq shakl oladi. Lablanmagan unlilar talaffuzida lablar ishtirok etmaydi yoki lablar ishtiroki passiv bo'ladi.

Tovushning hosil bo'lishida ketadigan vaqtning miqdoriga ko'ra unli tovushlar 2 turga bo'linadi: cho'ziq unli; qisqa unli. Cho'ziq unli davomli (cho'ziq) talaffuz etiladigan unli tovushlardir. Bunday tovushlar ko'pincha ma'no farqlash uchun xizmat qiladi.

Bu hodisa turkiy tillarning ba'zilarida, shuningdek, ayrim o'zbek shevalarida uchraydi. Masalan, turkman tilida a:ch (qornim och) va ach (eshikni och), ba:r (menda bor) va bar (ishga bor), a:t (nom, ism) va at (yilqi) va boshqa qisqa unlilar talaffuziga cho'ziq unliga nisbatan oz vaqt ketadi.

Ingliz tilidagi unli fonemalar ko'p va xilma-xil. Ular tilni o'ziga xos qilib beruvchi muhim elementlardir. Quyida ingliz tilidagi unli fonemalar va ularning turlari haqida ma'lumot beramiz.

O'zbek tilidagi unli tovushlar yoki unli fonemalar, tilning asosiy elementlaridan biridir. Ular so'zlarning talaffuzini va ma'nosini belgilashda muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilida unli fonemalar quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

O'zbek tilida 7 ta asosiy unli fonema mavjud:

1. /a/ — "ota" so'zidagi tovush.
2. /e/ — "kel" so'zidagi tovush.
3. /i/ — "kitob" so'zidagi tovush.
4. /o/ — "ot" so'zidagi tovush.
5. /u/ — "yur" so'zidagi tovush.
6. /o'/ — "yomg'ir" so'zidagi tovush (qattiq unli).
7. /u'/ — "qush" so'zidagi tovush (qattiq unli).

Unli fonemalarning xususiyatlari

Qisqa va uzunlik: O'zbek tilida unli tovushlar uzun va qisqa farqlarga ega emas. Har bir unli tovush doimiy va aniq talaffuz qilinadi.

Shakl: O'zbek tilida unli tovushlar murakkab unli tovushlar (diphthongs) sifatida ko'rilmaydi. Har bir unli tovush o'ziga xos va ravshan bo'ladi.

Aktsent: O'zbek tilida unli tovushlar talaffuzida aktsentning roli kamroq. Aktsent o'zbek so'zlarida ko'proq so'zning tugashi yoki uzunligi bilan bog'liq bo'ladi.

Ta'sir: Unli tovushlar o'zaro ta'sir qilmaydi va har bir unli tovush o'zining ma'nosini saqlab qoladi. Masalan, "maktab" so'zida barcha tovushlar aniq va farq qilmaydi.

Ingliz tilida esa unli fonemalar qisqa va uzun fonemalarga bo'linadi

Qisqa unli fonemalar:

- o/ɪ/ — "bit" so'zidagi tovush.
- o/ɛ/ — "bet" so'zidagi tovush.
- o/æ/ — "bat" so'zidagi tovush.
- o/ʌ/ — "but" so'zidagi tovush.
- o/ʊ/ — "put" so'zidagi tovush.
- o/ɒ/ — "pot" so'zidagi tovush (britan aksentida).
- o/ə/ — "sofa" so'zidagi tovush (shva).

Uzun unli fonemalar:

- o/i:/ — "beat" so'zidagi tovush.
- o/u:/ — "food" so'zidagi tovush.
- o/ɔ:/ — "thought" so'zidagi tovush (britan aksentida).
- o/ɑ:/ — "father" so'zidagi tovush.
- o/eɪ/ — "day" so'zidagi tovush (diftonq).
- o/aɪ/ — "my" so'zidagi tovush (diftonq).
- o/ɔɪ/ — "boy" so'zidagi tovush (diftonq).
- o/aʊ/ — "now" so'zidagi tovush (diftonq).
- o/əʊ/ — "go" so'zidagi tovush (diftonq).

Unli fonemalarning xususiyatlari

• Uzunlik: Ingliz tilida unli fonemalar uzun va qisqa bo'lib, uzun unli tovushlar ko'proq aktsent va ahamiyatga ega.

• **Aksent:** Ba'zi g'arbiy aktsentlarda unli fonemalarning talaffuzi o'zgaradi va aktsentli unli tovushlar boshqa tovushlardan ajralib turadi.

• **Tovushlarning o'zgarishi:** Unli fonemalar ko'pincha ularni o'rab turgan konsonantlar bilan o'zaro ta'sir qiladi, bu esa talaffuz va ma'noga ta'sir qiladi.

Ingliz va O'zbek tillarida unli fonemalarning talaffuz xususiyatlari

Unli fonemalar tilshunoslikda muhim rol o'ynaydi, chunki ular so'zlarning ahamiyatini va talaffuzini belgilaydi. Ingliz va o'zbek tillarida unli fonemalarning talaffuzi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu tillar orasidagi farqlarni ochib beradi. Ingliz tilida unli fonemalar soni 12 dan 20 gacha bo'lishi mumkin. Ular orasida qisqa va uzun unli tovushlar mavjud.

Misol uchun, "bit" (qisqa) va "beat" (uzun) so'zlaridagi unli tovushlar farqlanadi. O'zbek tilida esa unli fonemalar soni 7 ta asosiy unli tovushga ega: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/, /o'/ va /u'/. O'zbek tilida unli tovushlar oddiy va murakkab shakllarda mavjud, ammo ularning uzunligi bilan talaffuzda aniq farq yo'q.

Ingliz tilida unli fonemalar talaffuzida ko'pincha aktsent (ta'kid) o'rniga vaqti-vaqti bilan o'zgaradigan ovozlari ko'rsatiladi. Masalan, aktsentli unli tovushlar qisqa unli tovushlarga qaraganda aniqroq va ovoz balandligi yuqoriroq bo'ladi. O'zbek tilida esa unli fonemalar odatda doimiy va oddiy talaffuzga ega. Unli tovushlarning talaffuzida aktsentning roli kamroq bo'lib, har bir unli tovush bir xil va barqaror tarzda talaffuz qilinadi.

Unli fonemalarning fonetik xususiyatlari

Ingliz tilida unli fonemalar turli holatlarda qisqarishi yoki uzayishi mumkin.

Masalan, aktsentli unli tovushlar atrofidagi konsonantlar bilan o'zaro ta'sir qiladi.

Bu, o'z navbatida, talaffuzni va so'zlarning umumiy ohangini o'zgartiradi. O'zbek tilida esa unli tovushlar ko'proq doimiy va barqaror.

Har bir unli tovush alohida birligi sifatida qabul qilinadi, va bu uning talaffuziga ko'proq aniqlik beradi.

Unli fonemalarning o'zaro ta'siri

Ingliz tilida unli fonemalar ko'pincha konsonantlar bilan birga talaffuz qilinadi va bu jarayon so'zning ma'nosini o'zgartirishi mumkin.

Masalan, "pat" va "bat" so'zlarida unli tovushlar bir xil, lekin birinchi konsonantlarning farqi ma'noni o'zgartiradi.

O'zbek tilida esa unli fonemalar konsonantlar bilan birga qattiq va yumshoq tovushlar bilan o'zaro ta'sir qiladi, ammo unli tovushlar o'rtasida aniq farqlar ko'proq o'zaro aloqada bo'ladi.

Bu, o'z navbatida, so'zlar va ularning ma'nolarini yanada ravshan qiladi.

Talaffuz xususiyatlari

Ingliz tilida unli fonemalarning talaffuzi aktsentga bog'liq. Aktsentli unli tovushlar qattiq va aniq talaffuz qilinadi, masalan, "record" so'zidagi aktsentning joyi uning ma'nosini o'zgartirishi mumkin: "reCORD" (noto'g'ri) va "REcord" (to'g'ri). O'zbek tilida esa unli tovushlar aktsentsiz va barqaror tarzda talaffuz qilinadi.

Har bir unli tovush aniq va ravshan ifodalanadi, bu esa o'zbek so'zlarida talaffuzni osonlashtiradi.

Fonetik o'zgarishlar

Ingliz tilida unli fonemalar ko'pincha konsonantlar bilan o'zaro ta'sir qiladi va bu jarayon so'zlarning ma'nosini o'zgartirishi mumkin. Masalan, "pan" va "pen" so'zlaridagi unli tovushlar o'rtasidagi farq ularning ma'nosini to'liq o'zgartiradi. O'zbek tilida esa unli tovushlar ko'proq doimiy va aniq.

Ularning talaffuzi konsonantlar bilan birga har doim muvofiq bo'lib, lekin unli tovushlarning bir-biriga ta'siri kamroq. Masalan, "gullash" va "gul" so'zlarida unli tovushlar bir xil sifatda talaffuz qilinadi.

Ingliz tilida unli fonemalar ko'pincha murakkab tuzilmalarda paydo bo'ladi.

Ularning talaffuzi so'zning umumiy ohangini o'zgartiradi. Misol uchun, "but" va "bat" so'zlaridagi unli tovushlar bir xil bo'lsa-da, ularning ma'nolari aniq farq qiladi. O'zbek tilida unli tovushlar doimo aniq va barqaror qoladi, bu esa o'zaro munosabatlarni ko'proq ravshan qiladi.

Misol uchun, "maktab" so'zida unli tovushlarning talaffuzi bir xil va aniq bo'lib, bu so'zning ma'nosini o'zgarishsiz ifodalaydi.

Xulosa qilib aytganda o'zbek tilidagi unli fonemalar uning fonetik tuzilishini tashkil etadi va so'zlarni aniq talaffuz qilishda muhim rol o'ynaydi. Ularning barqarorligi va aniqligi o'zbek tilining o'rganilishi va tushunilishi uchun qulaylik yaratadi. Bu unli tovushlar bilan ishlash o'zbek tilida so'zlarni aniq ifodalash va muloqot qilishda yordam beradi. Ingliz tilidagi unli fonemalar tilning ahamiyatli qismi bo'lib, ular talaffuz, ma'no va muloqotda muhim rol o'ynaydi. Ularning xilma-xilligi va murakkabligi ingliz tilini o'rganishni qiziqarli va qiyinlashtiradi. Ingliz va o'zbek tillarida unli fonemalarning talaffuz xususiyatlari o'zaro farqlarga ega bo'lib, bu tillarning talaffuz va fonetik tuzilishida muhim rol o'ynaydi. Ingliz tilidagi aktsent va unli tovushlarning o'zgaruvchanligi, o'zbek tilida esa barqaror va oddiy talaffuzni ta'minlaydi.

Bu farqlar ikki tilni o'rganishda va muloqotda diqqatga sazovor jihatlar bo'lib, tilshunoslar uchun qiziqarli tadqiqot mavzusini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. A.A Abduazizov "English Phonetics" – A Theoretical Course. Tashkent 2007
2. D. Jones An Outline of English Phonetics. 9th ed. London. 1960
3. Н.С. Трубетской. Основы Фонологии. М.,1960 с.
4. V.A Vassilyev et al. English Phonetics (A normative course) Leningrad. 1962.